

ФУНКЦІЇ КОМУНІКАТИВНИХ ПРАКТИК В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**FUNCTIONS OF COMMUNICATIVE PRACTICES IN THE INFORMATION SOCIETY**

**Кметик-Подубінська Х.І., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права
Львівський національний університет імені Івана Франка**

Стаття присвячена аналізу функцій комунікативних практик у сучасному інформаційному суспільстві. Визначено важливість дослідження функціоналу комунікативних практик для розуміння змісту і призначення комунікації та налагодження її ефективних механізмів у суспільстві. Наголошено на перебуванні означеної проблематики у фокусі уваги дослідників на сучасному етапі. На основі аналізу доктринальних джерел автором прослідковано визначення поняття комунікації, які розкривають різні її аспекти та ключові напрями впливу на суспільство і окремих його елементів. Розглянуто різні наукові підходи зарубіжних та вітчизняних дослідників до розуміння кількості, поняття та змісту функцій комунікативних практик. Прослідковано диференціацію функцій комунікативних практик з огляду на різні критерії. У статті з'ясовано функції комунікативних практик у мережевому просторі, у політичній сфері та в системі публічного управління. Функції комунікативних практик прослідковано також в контексті соціальної взаємодії, розвитку самосвідомості особистості, а також у світлі громадянської та національної ідентифікації. Автором розглянуто функції комунікативних практик у змістовному зв'язку із іншими категоріями, зокрема вимірами і характеристиками комунікації. Автором зроблено висновок про розуміння функцій комунікативних практик як одного із основних блоків для побудови і налагодження ефективних процесів комунікації та ключа до вирішення критичних викликів сучасного інформаційного суспільства. На основі аналізу позицій науковців та основних тенденцій розвитку комунікативних практик запропоновано виходити з розуміння змісту комунікації сумарно в кількох аспектах – як передачі інформації, як взаєморозуміння, як взаємовпливу, як взаємодії, як обміну, як складової суспільних процесів вираження групових інтересів, розподілу ролей, координації зусиль, прийняття рішень і здійснення контролю в суспільстві. Застосування комплексного підходу до трактування функцій комунікативних практик визначено автором як важливий фактор надання їм значущості та ефективності.

Ключові слова: інформаційне суспільство, комунікація, комунікативний простір, комунікативні практики, функції комунікативних практик, політична комунікація, мережеві комунікативні практики.

The article is devoted to the analysis of the functions of communicative practices in the modern information society. The importance of studying the functionality of communicative practices for understanding the content and purpose of communication and establishing its effective mechanisms in society is determined. It is emphasized that the given problem is in the focus of attention of researchers at the current stage. Based on the analysis of doctrinal sources, the author traced a number of definitions of the concept of communication, which reveal its various aspects and key directions of influence on society and its individual elements. Various scientific approaches of foreign and domestic researchers to understanding the number, concept and content of the functions of communicative practices are considered. The differentiation of the functions of communicative practices was followed in view of various criteria. The article clarifies the functions of communicative practices in the network space, in the political sphere and in the system of public administration. The functions of communicative practices are also traced in the context of social interaction, the development of self-awareness of the individual, as well as in the light of civic and national identification. The author considered the functions of communicative practices in meaningful connection with other categories, in particular, dimensions and characteristics of communication. The author made a conclusion about understanding the functions of communicative practices as one of the main blocks for building and adjusting effective communication processes and the key to solving the critical challenges of the modern information society. Based on the analysis of the positions of scientists and the main trends in the development of communicative practices, it is proposed to proceed from the understanding of the content of communication in several aspects – as information transfer, as mutual understanding, as mutual influence, as interaction, as exchange, as a component of social processes of expression of group interests, distribution of roles, coordination efforts, decision-making and control in society. The application of a complex approach to the interpretation of the functions of communicative practices is defined by the author as an important factor in giving them significance and effectiveness.

Key words: information society, communication, communicative space, communicative practices, functions of communicative practices, political communication, network communicative practices.

Постановка проблеми. Інформаційне суспільство на сучасному етапі свого розвитку можна сміливо назвати «суспільством комунікацій». Комунікація є однією з найбільш дієвих моделей налагодження взаємодії в соціумі, а ефективні комунікативні практики сприяють виконанню різноманітних суспільних завдань. Досягненню намічених цілей кожного сегменту суспільства сприяє реалізація комунікативними практиками своїх функцій. Аналіз функціоналу комунікативних практик дає можливість зрозуміти зміст і призначення комунікації в суспільстві, а також є важливим чинником налагодження їх дієвих механізмів. Власне тому, наукове дослідження функцій комунікативних практик інформаційного суспільства сьогодні є актуальним і практично значущим.

Стан дослідження. Дослідженню функцій комунікативних практик у різних їх проявах присвячено чимало вітчизняних та зарубіжних публікацій. Такі дослідники як К. Вейн, Е.К. Вілкомм, Ш. Владутеску, Т. Джордан, В.М. Дрешпак, І.В. Жадан, Дж. Колбейк, К.В. Левківська, В.Г. Мазур, К.В. Настояща, М. Остапенко, С.І. Позняк, М. Рошонг, О.М. Холод та інші у своїх працях торкалися питань функцій комунікативних практик в контексті соціальної взаємодії, громадянської і національної самоіден-

тифікації, взаємодії в публічному управлінні, політичної комунікації та комунікації у цифровому середовищі, зокрема мережевих комунікативних практик. Разом з тим, означені питання постійно перебувають у центрі наукових інтересів, а тому їх наукові дослідження у повній мірі не вичерпані.

Метою дослідження є з'ясування та аналіз функцій комунікативних практик в інформаційному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Сучасна комунікація, еволюціонувавши від найпростішого поведінкового сигналу до складних аналітичних моделей, є найважливішим інструментом і рушійною силою розвитку суспільства. Вона, на думку дослідників, опосередковує всі види соціальної діяльності, акумулює суспільний досвід і передає його від покоління до покоління, є чинником етнічної ідентифікації, а також зберігає культуру. Розуміння комунікації в контексті спілкування наголошує на процесах соціальної взаємодії, що розглядаються в їхньому знаковому втіленні [4]. З огляду на це, важливою місією комунікативних практик є обмін різною інформацією – думками, ідеями, міркуваннями, точками зору, перспективами тощо.

Комунікативні практики виконують важливі функції. У довідкових джерелах термін «функція» (від лат.

functio – виконання, звершення) буквально тлумачиться як робота кого- чи чого-небудь, обов'язок, коло діяльності, місія чи роль, яку виконує той чи інший елемент соціальної системи [10]. Більш конкретно в літературі наводиться розуміння функцій спілкування як зовнішнього прояву властивостей спілкування, тих завдань, які воно виконує у процесі діяльності індивіда в соціумі [4]. Польський науковець Т. Гобан-Клас наводить сім типових визначень комунікації, які розкривають різні її аспекти та функції: комунікація як трансмісія (трансляція, передача) інформації, ідей, емоцій, умінь; комунікація як порозуміння інших; комунікація як вплив і взаємовплив; комунікація як об'єднання (творення спільноти); комунікація як взаємодія; комунікація як обмін; комунікація як складова суспільного процесу, який виражає групові норми, здійснює громадський контроль, розподіляє ролі, досягає координації зусиль тощо [4; с. 137]. Комунікаційні функції, на думку Ш. Владутеску, складаються з передбачуваних місій для досягнення певних цілей і фактично комунікаційні функції є функціями комунікаційної системи в цілому. У цьому сенсі рівняння функцій, на думку науковця, можна описати так: потреби породжують цілі, а цілі породжують функції. Потреби можуть бути власне потребами, обов'язками, імперативами, вимогами тощо. Тоді як цілями можна визначити мету, мотиви, кінцевість тощо. Потреби розуміються як вимоги існування, які трансформуються в цілі, і, досягнувши цілей, потреби задовольняються [1]. Такий взаємний ланцюжок потреб, цілей і функцій в комунікації визначає ключові напрями впливу комунікативних практик, які вони чинять на суспільство і окремі його елементи.

На сьогодні в науковій літературі немає одностайності думок щодо сталого та вичерпного переліку функцій комунікативних практик. Так само, як і немає єдності у визначенні чітких критеріїв їх виокремлення. Все це логічно обґрунтовано щонайменше трьома важливими факторами. По-перше, сучасне інформаційне суспільство є динамічним і постійно продукує нові напрями і механізми комунікацій. По-друге, з точки зору структури комунікативні практики прив'язані до різних складових, таких як суб'єкти, засоби, предмет, ефекти, бар'єри, зворотний зв'язок та середовище. По-третє, самі комунікативні практики і комунікація в цілому розглядаються в різних аспектах і перебувають на межі різних сфер та галузей. Природно, що і розуміння функціоналу комунікативних практик можна розглядати з огляду на ці особливості.

У різних інтерпретаціях функції комунікації розглядаються зарубіжними дослідниками. Зокрема, Г. Вітінг, Д. Кушман та К. Сандерс виокремлюють лише по одній функції комунікації – «встановлення, моніторингу, підтримки, припинення зв'язків» та «регулювання консенсусу». Натомість Ф. Денс та С. Ларсон стверджують, що комунікація має три основні функції: функція зв'язку (між людиною та її середовищем), ментальна функція (розвитку духовності) і регулююча функція (щодо людської поведінки). Дослідник спілкування Ш. Стейнберг виводить п'ять функцій: фізичні та психологічні потреби, встановлення стосунків, надання інформації, допомога в прийнятті рішень і переконання інших [1]. У свою чергу, Г. Лассуел, в ході аналізу ефектів впливу комунікації на людину, запропонував відносити до функцій впливу комунікації наступні «ефекти»: поведінковий ефект; оцінні (аксіологічні) ефекти; емоційний ефект – вплив на пристрасті людини; та пізнавальний (когнітивний) ефект [11; с. 105]. Особливо широкий каталог функцій наводить Д. Макквейл, аналізуючи аж вісімдесят чотири «прояви спілкування», які групує в п'ять категорій залежно від сфери: внутрішньоособистісне і міжособистісне спілкування, у соціальних групах, в офіційних організаціях і соціальних мережах, а також в цілому в суспільстві. В межах цих сфер науковець виділяє функції вираження

прихильності, наказування, визначення символічних меж, зменшення невизначеності, збереження цілісності і позитивного образу себе, розвитку і підтримки групової свідомості, тлумачення оточення, легітимації влади, мобілізації, відтворення та вираження національної ідентичності, уникнення, вирішення і зменшення конфліктів тощо. Однак основними, на думку науковця, є чотири функції – буття, адаптації, контролю і приєднання, які найбільш змістовно виражають комунікацію [1].

Вітчизняній науковій думці щодо функцій комунікативних практик також притаманні різні позиції. Комунікативна практика, на думку С.І. Позняк, ґрунтується на колективному досвіді і відображає основні функції комунікації. Зокрема, науковиця виокремлює: 1) діалогічну функцію (процес конструювання нових смислів, інтерпретації та створення нових норм та правил життєдіяльності), 2) діяльну функцію (спільна діяльність учасників комунікації, у процесі якої узгоджуються погляди на соціальні явища та дії щодо них) та 3) семіотичну функцію (об'єктивація соціального оточення за допомогою знаків та символів і трансформація смислів у соціальному просторі та часі) [8].

Розглядаючи комунікативні практики в контексті розвитку самосвідомості особистості, О.М. Скар виокремлює наступні функції: репрезентації системи знань, норм, цінностей і зразків поведінки; формування відчуття зрозумілості, визначеності, до певної міри передбачуваності й усталеності соціального світу та доречності й наповненості смислом власних дій в ньому; забезпечення зв'язку минулого досвіду особистості з теперішнім та прогнозування, антиципація результатів певних дій, подій, учинків; утворення послідовної Я-концепції особистості; створення умов для досягнення взаєморозуміння, згоди між суб'єктами комунікації; утворення відчуття співпричетності, співбуттєвості, спільності, єднання з іншими членами спільноти (громади, держави, нації); орієнтування в просторі норм і цінностей соціальної, суспільно-політичної, громадянської взаємодії. Комунікативні практики з такої позиції фактично є способом репрезентації та інтерпретації певного досвіду, установок, системи цінностей і норм взаємодії, що дозволяють вибудовувати загальне поле смислової взаємодії суб'єктів комунікації [9].

За сферою функціонування комунікативних практик можна також виокремлювати низку функцій. До прикладу, в медичній комунікації, на думку Дж. Ханнек де Хайса існує шість функцій: сприяння стосункам, збір інформації, надання інформації, прийняття рішень, сприяння поведінці, пов'язаній із хворобою та лікуванням, і реагування на емоції [1].

У політичній сфері функції комунікативних практик можна розглядати в контексті масової комунікації, яка поширює знання про дійсність; має освітньо-виховний характер; здійснює соціальне регулювання; транслює культурні цінності; задовольняє потребу в отриманні відповідної інформації; може сприяти як об'єднанню, так і розмежуванню суспільства на окремі групи тощо [4; с. 138]. Зокрема, таке явище як політичний флешмоб, на думку В.М. Дрешпака, виконує комунікативну, організаційну, реформістську та експресивну функції [2; с. 91].

Розвиток комунікативних практик у сучасному інформаційному просторі дозволяє вести мову про мережеві комунікативні практики. Вони також несуть в собі важливе функціональне призначення. На думку науковців, мережеві комунікативні практики є маркерами соціально-психологічних змін особистості, меланж-ефекту реальних і віртуальних ролей та статусів, гібридизації ідентичностей [3; с. 125].

Широко застосовними є комунікативні практики у сфері публічного управління, в якій вітчизняні науковці виділяють окрему комунікативну підсистему. Як зазначає В.М. Дрешпак, функції комунікативної під-

системи публічного управління можуть розглядатися як зорієнтовані на застосування комунікативних засобів, види управлінських впливів держави та інших суб'єктів публічної сфери та їх взаємозв'язків. Ключовими функціями є забезпечення інформаційних обмінів, репрезентації та легітимації системи публічного управління, а також забезпечення цілеспрямованого управлінського впливу. За цих умов комунікативну функцію визначено як встановлення, підтримання та розвиток зв'язків із громадськістю, ЗМІ, організацію та проведення комунікативних заходів тощо [2; с. 12].

Класифікація функцій в літературі проводиться також на внутрішні і зовнішні функції. Зокрема, для системи публічного управління внутрішніми є формування та підтримання усталених комунікативних зв'язків між елементами системи та середовища; виробництва та зберігання значень і смислів, що забезпечує генерування та збереження управлінської інформації, а також створює «ідейно-смысловий каркас» системи публічного управління. До зовнішніх функцій відноситься трансляційна (використання встановлених комунікативних зв'язків для здійснення обмінів повідомленнями у внутрішньому та зовнішньому середовищі); номінативна (відображення предметів, явищ і процесів, притаманних системі публічного управління – функція називання цих предметів, явищ і процесів); соціального управління (використання комунікативних засобів для упорядкування та спрямування діяльності людей, забезпечення її ціннісного наповнення) [2; с. 20].

Важливим аспектом дослідження функцій комунікативних практик є їх аналіз в світлі громадянської та національної ідентифікації. Так, І.В. Жадан найбільш значущими функціями визначає: 1) формування соціальних реальностей та спільнот, у комунікативному просторі яких вибудовується взаєморозуміння; 2) конститування і відтворення ідентичності; 3) репрезентацію основних способів соціального існування, можливих у певній культурі у певний час; 4) генерування смислів (змістових і ставленевих) – смисли передаються, трансформуються, уточнюються, доповнюються, створюються; 5) конструювання соціально-культурних репрезентацій образу «Я» і соціальних відносин; 6) нормування – встановлення прийнятих для спільноти способів взаємодії, правил та норм життєдіяльності; 7) конструювання образу бажаного майбутнього, що відбувається у діалогічній взаємодії; 8) інтерпретування культури; 9) відтворення комунікацій різних рівнів; 10) обмін інформацією різних рівнів; 11) соціалізувальну

та адаптаційну функції. Таким чином потенціал комунікативних практик як чинника громадянської і національної самоідентифікації власне підтверджується їх функціями [3].

Функції комунікативних практик розглядаються у тісному зв'язку із іншими категоріями. Так, С. Фридрихович поєднує функції і виміри комунікації. Під функціями дослідник розуміє те, чого можна досягти з допомогою комунікації, а вимірами вважає площини, які мають бути включені в комунікацію для її повноти і ефективності. Наголошується на чотирьох вимірах комунікації (інформація, емоційна енергія, спільна діяльність і участь, встановлення стосунків), які мають відповідати двом умовам – відбуватися одночасно і виникати у певних пропорціях залежно від ситуації. Окрім того, Р. Адлер та Г. Родман значну увагу приділяють характеристикам комунікації – вона відбувається між людьми, вона є процесом і вона символічна. З цієї позиції комунікація виконує чотири функції і тим самим задовольняє в суспільстві відповідні «потреби»: психічні, потреби ідентичності, соціальні та практичні [1].

Висновки. Комунікація в тій чи іншій мірі бере участь у задоволенні важливих потреб і в досягненні важливих цілей інформаційного суспільства. Зміст і призначення комунікативних практик в сучасних реаліях, налагодження їх дієвих механізмів найбільш повно можна досягнути, дослідивши їх функції. Адже розуміння функцій комунікативних практик може стати одним із основних блоків для побудови і налагодження ефективних процесів комунікації та дати нам ключі до вирішення критичних викликів нашого часу.

Розуміння каталогу, поняття та змісту функцій комунікативних практик на сьогодні не знаходить одностайності серед науковців і наводиться в різних кількісних і змістових варіантах. Існують також різні класифікації функцій – за сферою, змістом, спрямуванням, складом, що свідчить про їх безперечну важливість в контексті соціальної взаємодії.

Водночас, для того, аби ефективно задіяти всі функції комунікативних практик, слід виходити з розуміння змісту комунікації сумарно в кількох аспектах – як передачі інформації, як взаєморозуміння, як взаємовпливу, як взаємодії, як обміну, як складової суспільних процесів вираження групових інтересів, розподілу ролей, координації зусиль, прийняття рішень і здійснення контролю в суспільстві. За такого комплексного підходу функції комунікативних практик набудуть значущості і ефективності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ștefan Vlăduțescu. Functions of Communication: An Organizational Communication Case. Discourse as A Form of Multiculturalism in Literature and Communication. Section: Language and Discourse Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mures, 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/297582390_FUNCTIONS_OF_COMMUNICATION_AN_ORGANIZATIONAL_COMMUNICATION_CASE
2. Дрешпак В. М. Комунікації в публічному управлінні : навч. посіб. / Д.: ДРІДУ НАДУ. 2015. 168 с.
3. Жадан І.В. Комунікативні практики як чинник громадянської і національної самоідентифікації: теоретико-методологічні засади дослідження. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/708548/1/Zhadan.pdf>
4. Левківська К.В. Спілкування і комунікація. Функції комунікації. «Професійна комунікація: мова і культура»: збірник матеріалів III Всеукраїнського науково-практичного вебінару (23 листопада 2016 р.). 2016. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/23171/>
5. Мазур В.Г. Комунікації як механізм взаємодії державних органів влади та громадськості на регіональному рівні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2011. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_8_9
6. Настояща К.В. Комунікативні практики соціальних мереж: фактори та вектори трансформації. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, 2018, вип. 77. С. 118–126.
7. Остапенко М. Політична комунікація: теоретичні аспекти дослідження. Політичний менеджмент. № 3, 2012. С. 135–144.
8. Позняк С.І. Комунікативні практики соціальної взаємодії як індикатор громадянської компетентності студентської молоді. Наукові студії із соціальної та політичної психології. Том 43. 2019. С. 128–149.
9. Скар О.М. Комунікативні практики розвитку самосвідомості особистості: визначення та підходи до розуміння. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/707226/1/Скар-комунікат-практики-визнач.pdf>
10. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D4%F3%ED%EA%F6%B3%FF>
11. Холод О. Соціальні комунікації: тенденції розвитку: Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. й доп. К. : Видавництво «Білий Тигр», 2018. 370 с.